

Práce s cíli v měsíčním a týdenním plánu na 2. stupni ZŠ

Postup formativního hodnocení

I. Identifikační údaje:

Autor materiálu: Mgr. Anna Churáčková

Název školy, na níž autor působí: Základní škola a gymnázium Navis

II. Kontext:

Cílová skupina: 2. stupeň ZŠ, 6. ročník

Předmět, v němž byla technika realizována: dějepis

Další relevantní informace: Ve třídě do této doby nebyla vedena soustavná práce s cíli, následující materiál tudíž ukazuje její postupné zavádění.

III. Realizace a hodnocení postupu formativního hodnocení:

Popis využití vybraného postupu formativního hodnocení (jeho modifikace)

Předkládaný materiál poskytuje ukázkou práce s cíli v dlouhodobém i krátkodobém časovém horizontu. Jeho účelem je představit využitelnost a smysluplnost stanovování kritérií a práce s nimi, a to pro všechny strany vzdělávacího procesu (učitel – žák – rodič). Zaměřuje se proto především na samotnou fázi plánování a strukturalizace výuky, ale též na ukázkou její realizace, tedy jakým konkrétním způsobem bylo u žáků cílů dosahováno.

Plánování výuky a rozepsání tematického plánu do konkrétních cílů, kterých mají žáci dosáhnout, má hned několik nesporných výhod:

1. vytvoření základního rámce pro plánování konkrétní vyučovací hodiny (jednodušší a pohodlnější přípravy hodin);

2. lepší orientace v učivu pro žáka, učitele i rodiče;
3. jasná a konkrétní opora pro hodnocení;
4. podpora žáků v jejich vlastní autonomii, přístupu ke vzdělávání a schopnosti sebereflexe.

V následujícím popisu realizace postupu FH se budu dotýkat zejména bodu 1 a 2.

Ve vytváření výukových plánů vycházím z postupu „plánování pozpátku“. V první řadě pro sebe určím, jakých vědomostí a dovedností by měl žák dosáhnout za určité časové období. Tento zvolený cílový stav následně rozepíši do konkrétních cílů, které budu mít k dispozici nejen já, ale též žáci a rodiče. Seznam těchto cílů vytváří oporu pro učitele v plánování jednotlivých hodin (tvorba aktivit a úkolů vzhledem ke stanoveným cílům) a přesně stanovuje žákům, co se mají naučit (v rámci průběhu výuky navíc zároveň určuje jejich pozici na cestě k cílovému stavu). Rodič má jasnou představu o vzdělávání svého dítěte, a může ho tak lépe podporovat v jeho učení.

Cíle stanovuji na několika úrovních:

- vzhledem k probíranému tematickému celku = *dlouhodobé (souhrnné) cíle*,
- vzhledem k tématům vycházejícím ze zastřešujícího tematického celku = *krátkodobé (dílní) cíle*, které vycházejí ze souhrnných cílů a hlouběji je rozvíjejí,
- vzhledem ke konkrétní vyučovací hodině = *realizace dílních a zároveň souhrnných cílů*.

Cíle stanovuji s ohledem na představu, co by se měli žáci naučit, na věk dětí a na konkrétní skladbu třídy a její možnosti (dílní cíle se tak mohou v paralelních ročnících mírně lišit). Uplatňuji také možnost výběru z jednotlivých cílů, tzn. že ne všechny cíle jsou povinné, ale žák si sám zvolí, kterého cíle (či více cílů) chce dosáhnout vzhledem k svým možnostem a zájmu.

Postup zavádění a realizace postupu formativního hodnocení

Učitele si představuji jako takového hospodáře, který vychází z myšlenky: „Co zaseji, to si také sklídím.“ Věřím, že pečlivá příprava vede ke sklizení lepších plodů. Mám zkušenost, že namáhavá a časově náročná příprava se nám vždy pozitivně vrátí v práci každého žáka a ve výsledku si práci šetřím, nikoliv přidávám.

Pro ukázkou práce s kritérii jsem zvolila dějepisný tematický celek Starověké Řecko, který provází žáky po delší časové období a obsahuje mnoho témat, na nichž je vhodné ukázat jednak práci s tematickým plánem, ale i rozdíl mezi souhrnnými a dílčími cíli (viz příloha č. 1).

Před samotným popisem je třeba vysvětlit, za jaké situace a v jakých podmínkách byl postup FH realizován. Předkládané materiály jsem tvořila na jaře 2020, tedy v době karantény a online výuky, která byla nařízena z důvodu epidemiologické situace způsobené onemocněním covid-19. Po celou dobu uzavření škol na jaře 2020 byla realizována na ZŠ Navis asynchronní výuka. Žáci dostávali v konkrétní den prostřednictvím systému EduPage práci, která měla časově pokrývat 2 vyučovací hodiny dějepisu týdně (tedy 1 týden = 1 materiál). Zhruba po měsíci byla zavedena jako podpora jedna online hodina dějepisu týdně v prostředí MS Teams.

Na začátku každého materiálu pro žáky byly uvedeny vzdělávací cíle, k nimž se pak vázaly jednotlivé úkoly (viz příloha č. 2c, 3a, 4a, 5a, 7a, 8a, 9a, 10a). Žáci po prostudování každého materiálu vyplňovali svůj náhled na to, jak stanovené cíle zvládli (konkrétní ukázkou viz příloha č. 7b, 8b, 9d). Po odevzdání dostali ke každému zpracovanému tématu individuální písemnou zpětnou vazbu od učitele (ukázkou viz příloha č. 7b, 8b, 9d). Úkol mohli na základě zpětné vazby přepracovat. Každý materiál byl tvořen se stejnou strukturou, žáci si tak postupně přivykli tomuto schématu: představení cílů → plnění úkolů → sebehodnocení → zpětná vazba učitele a hodnocení (→ přepracování → zpětná vazba a hodnocení).

Tematický celek Starověké Řecko byl navíc vyučován přes čtvrtletí, kdy na ZŠ Navis plošně ve všech třídách napříč předměty provádíme sebehodnocení žáků. Sebehodnoticí dotazníky si sestavuje každý učitel sám. Jeho podobu z jara 2020 a příklad jeho vyplnění je k dispozici v příloze č. 6e.

Tematický scénář s rozepsanými cíli příkládám v příloze č. 1. Aktivity vázané na cíle jsou jednotlivě rozepsány v ostatních přílohách s čísly, jež jsou seřazeny dle tematického scénáře.

Reflexe učitele

Prvotním smyslem zavedení tohoto postupu pro mě samotnou bylo naučit se správně formulovat vzdělávací cíle a naučit se plánovat výuku tak, aby byla efektivní a aby se v práci žáků odrazil její účel. Žáci do té doby neměli zkušenosti s prací s cíli ze strany učitele, jež by byla strukturovaná a ucelená. Pojem „cíl“ byl pro žáky neukotvený. Vzhledem k žákům jsem se proto snažila nenásilným způsobem s tímto pojmem pracovat, naučit je hodnotit svou práci vzhledem k předem a konkrétně stanovenému kritériu.

Ve fázi plánování se dařilo stanovování tematického rozčlenění a určení souhrmných cílů. V rámci přípravy hodin pak docházelo k tomu, že někdy cíl vznikl až později, respektive přišel až s nápadem konkrétní aktivity. Čím déle jsem se ale učila jednotlivé cíle formulovat, tím více se tento aspekt vytrácel a postupně se plánování ustálilo na postupu: cíl → aktivita → realizace → zpětná vazba → hodnocení (případně ještě přepracování stanového úkolu).

Stanovování kritérií pomohlo výuku lépe ukotvit, vytvořit její pevný rámec a strukturu využitelnou i do dalších let a připravenou k její modifikaci a zkvalitnění. Lépe se mi také hledala slova ke zpětné vazbě pro žáky. Z prací žáků jsem víceméně vyrozuměla, že se v učivu orientují, vědí přesně, co je jejich úkolem. Navíc projevovali zájem cíle dosáhnout, případně přepracovat práci, aby ho dosáhli. Pozitivní zpětnou vazbu jsem dostávala také od rodičů. Z dlouhodobého hlediska bylo znát, že žáci mají tendenci se nejdříve podceňovat, tedy raději v sebehodnocení zaškrtnou, že cíle dosáhli „spíše ano“ než „ano“. I to se postupně vylepšovalo a žáci dokázali lépe vidět a popisovat skutečnost, tedy volit hodnocení objektivně dle stanovených cílů a kritérií. Výběr odpovědi v sebehodnocení postupně korespondoval s úrovní naplnění cíle a též odpovídal mému hodnocení žákovy práce. Sebehodnoticí dotazník tak poskytoval v první řadě možnost pro žáka zamyslet se nad vlastním učením, dále informaci pro učitele, jak se žákovi vedlo při plnění cíle, ale též prostor pro poznání žákovy osobnosti a jeho přístupu k sobě samému.

S konkrétní třídou jsem v následujících ročnících pokračovala v práci s cíli. Začala jsem uplatňovat i metodu „skrytého cíle“, tedy cíle, se kterým žáci nejsou obeznámeni na začátku hodiny, ale mají na něj skrze danou aktivitu v hodině sami přijít. Učili jsme se si cíl správně

formulovat a rozlišovat, co cíl je a co není. V testech jsem začala u zadání uvádět i konkrétní cíl, který dané cvičení ověřuje. Žáci dostávali k testům i tabulku s vypsány cíli, do které mi pomocí barev zanašeli, jak si myslí, že cíle dosáhli. Tabulka jim byla po opravě testu vrácena s bodovým vyhodnocením a zpětnou vazbou učitele skrze stejnou barevnou škálu. Tyto postupy FH však v tomto materiálu nejsou zpřístupněny.

Reflexe žáků

Žáci oceňovali, že stanovení konkrétních cílů jim pomohlo v lepší orientaci v daném tématu, zvláště v době, kdy podpora učitele byla omezena a na žáky byl vyvíjen větší tlak z hlediska zodpovědnosti za jejich vlastní učení.

Žáci také s povděkem přijímali možnost výběru z více úkolů, o to více projevovali chuť daný cíl naplnit a sdílet svou práci s ostatními.

Věděli také, co je předmětem hodnocení a o co se opírá zpětná vazba, snížila se tak pravděpodobnost nedorozumění ve vzájemné komunikaci v online prostředí.

Doporučení při využití v praxi

Nejprve je třeba obrnit se trpělivostí a připravit se na fakt, že každý postup FH vyžaduje při svém zavádění čas, a to i na úkor běžné výuky. Jak jsem však popsala výše, tento vložený čas a energie se nám nakonec vrátí.

Pro začátek doporučuji si zkusit formulovat cíl/cíle vyučovací hodiny vzhledem k tomu, co chci s žáky dělat. Takový cíl musí být konkrétní, srozumitelný a hlavně měřitelný (tedy můžu jej přesně vyhodnotit). Postupně je možno si vzít vyučovací celek nebo téma a dopředu si napsat, co chci, aby žáci uměli (jaký bude cílový stav této fáze vzdělávání), a přeformulovat to do konkrétních vět (např. podle vzoru v příloze č. 1). Zde je třeba být obezřetný, neboť ne každá výstupní formulace je ve skutečnosti cílem (srov. např. rozdíl formulací: „Žák umí podstatná jména“ vs. „Žák vyhledá podstatná jména v textu“; první formulace je oproti druhé velmi nekonkrétní a špatně měřitelná). Doporučuji také písemné práce a testy sestavovat podle cílů a následně je podle cílů vyhodnocovat (je třeba si dopředu vždy stanovit kritéria pro

hodnocení). Vytvoříme si tak jasné podklady pro hodnocení a zároveň máme přesné záznamy o učení žáka, které slouží nám učitelům, samotnému žákovi, ale můžeme je předkládat i rodičům ke konzultaci.

IV. Přílohy, které dokumentují daný postup formativního hodnocení:

Struktura příloh postupuje od popisu scénáře (příloha č. 1) po ukázkou jeho realizace (přílohy č. 2–10). Číslo příloh od dvou výše koresponduje s rozvržením témat výukového celku Starověké Řecko. U každého tématu přikládám konkrétní postup realizace, pracovní listy, naskenované materiály, ukázkou žakovských prací atd.

Příloha 1: Starověké Řecko – tematický a časový scénář, souhrnné a dílčí vzdělávací cíle

Příloha 2 (a–c): Minojská a mykénská civilizace

Příloha 2a: Naskenovaný komiksový příběh *Minojská civilizace na Krétě*

Příloha 2b: Naskenovaný komiksový příběh *Čas hrdinů a mýtů – Mykény a mořské národy*

Příloha 2c: Rozpis úkolů k tématu Minojská a mykénská civilizace

Příloha 3 (a–d): Temná století Řecka + řecká mytologie

Příloha 3a: Rozpis úkolů k tématu Temná století Řecka

Příloha 3b: Pracovní list k řeckému mýtu Daidalos a Ikaros

Příloha 3c: Pracovní list k řeckému mýtu Orfeus

Příloha 3d: Pracovní list k řeckému mýtu Prometheus

Příloha 4 (a–d): Archaické období Řecka (Athény a Sparta)

Příloha 4a: Rozpis úkolů k tématu Archaické období Řecka (Athény a Sparta)

Příloha 4b: Prezentace Polis, Athény, Sparta

Příloha 4c: Pracovní list k tématu Archaické období Řecka

Příloha 4d: Naskenovaný text učebnice Nová škola, Dějepis 6

Příloha 5 (a–b): Klasické období Řecka

Příloha 5a: Rozpis úkolů k tématu Klasické období Řecka a příklady žakovské práce

Příloha 5b: Naskenovaný text učebnice Nová škola, Dějepis 6

Příloha 6 (a–b): Opakování a sebehodnocení „Jak to vidím já“

Příloha 6a: Hodnocení žáků hry RISKUJ v MS Forms

Příloha 6b: Ukázka žákovského sebehodnocení „Jak to vidím já“

Příloha 7 (a–b): Řecko pod nadvládou Makedonie I

Příloha 7a: Rozpis úkolů k tématu Řecko pod nadvládou Makedonie I

Příloha 7b: Ukázka žákovských prací, sebehodnocení a zpětné vazby v tématu Řecko pod nadvládou Makedonie I

Příloha 8 (a–b): Řecko pod nadvládou Makedonie II

Příloha 8a: Rozpis úkolů k tématu Řecko pod nadvládou Makedonie II

Příloha 8b: Ukázka žákovských prací, sebehodnocení a zpětné vazby v tématu Řecko pod nadvládou Makedonie II

Příloha 9 (a–d): Kultura starověkého Řecka I

Příloha 9a: Rozpis úkolů k tématu Kultura starověkého Řecka I

Příloha 9b: Kultura starověkého Řecka – podklad pro myšlenkové mapy

Příloha 9c: Kultura starověkého Řecka – podklad pro myšlenkové mapy (audio)

Příloha 9d: Ukázka žákovských myšlenkových map a zpětné vazby učitele v tématu Kultura starověkého Řecka I

Příloha 10 (a–b): Kultura starověkého Řecka II

Příloha 10a: Rozpis úkolů k tématu Kultura starověkého Řecka II

Příloha 10b: Ukázka žákovských prací v tématu Kultura starověkého Řecka II

V celém materiálu (včetně příloh) jsou použity fotografie, pracovní listy, obrázky, grafy atd. autora (pokud není uvedeno jinak). Fotografie jsou zároveň v souladu s GDPR.

